

วิวัฒนาการของกองทัพไทย

กองทัพไทยมีกำเนิดมาพร้อม ๆ กับการก่อตั้งราชอาณาจักรไทย เพราะเป็นความจำเป็นของชาติที่จำต้องมีกำลังสำหรับต่อสู้ศัตรู มิเช่นนั้นก็จะถูกชาติอื่นแย่งชิงอาณาเขตหรือกกดขี่บังคับเอาไว้ในอำนาจหาอิสระไม่ได้ ยิ่งประเทศไทยมีชายแดนประชิดกับประเทศอื่น กองทัพจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในการที่จะรักษาราชอาณาจักรให้คงอยู่ และให้เกิดความสงบเรียบร้อย เหมือนกับทุกชาติทุกประเทศที่ต้องจัดกองทัพของตนให้เข้มแข็ง ถึงแม้ว่าหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งมา นานาประเทศได้คิดหาทางป้องกันไม่ให้เกิดสงครามก็ทำได้เพียงจำกัดอาวุธยุทโธปกรณ์และจำนวนทหาร จะให้เล็กกองทัพนั้นเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ ครั้นมาในปัจจุบัณนี้ชาติมหาอำนาจยิ่งจะสร้างอาวุธสำหรับรบให้ทันสมัยยิ่งขึ้น เพื่อแสดงอำนาจให้ปรากฏ เป็นการข่มขู่ หรือ ป้องปราม (Deterent) ประเทศอื่น ๆ กองทัพจึงเป็นเครื่องมือสำรองในการที่จะให้ประเทศชาติมีอำนาจและมีความมั่นคง เพราะไม่มีวิธีอื่นใดที่ดีกว่านั้น

ตามประวัติศาสตร์ กองทัพไทยทุกสมัยได้จัดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนเรียบร้อย กล่าวคือ มีหลักการจำกัดกำลัง การจัดรูปขบวนทัพ การวางแผนการสงคราม แบบแผนการใช้ อาวุธยุทโธภัณฑ์ และวิธีดำเนินการรบอย่างพร้อมมูล¹ เริ่มแต่ชนชาติไทยได้ตั้งบ้านเมืองเป็นอิสระที่ดินแดนรูปขวานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีราชธานีที่กรุงสุโขทัยเป็นอันดับแรก หลักฐานสำคัญในสมัยสุโขทัย คือ ศิลปจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงคนในสมัยพ่อขุนรามคำแหงว่า

¹ คำเนียร เลขะกุล, ประวัติกองทัพไทย (พิมพ์ครั้งที่) หน้าแรก.

"ควยรุควยหลวก ควยแกลวควยหาญ ควยแคะควยแรง หาคณจักเสมอมิได้ อาจปราบ
 ฝูงชาติศึก มีเมืองกว้างขวางหลาย"¹ แสดงว่ามีควมสามารถในการรบ อาณาเขต
 ของประเทศจึงไคขยายออกไปอย่างกว้างขวาง อนึ่ง สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ
 ไคทรงกล่าวไว้ในหนังสือตำนานการเกณฑ์ทหารว่า "จำเริญแต่พระเจ้าอุทองตั้งเป็น
 เอกราชา มากรุงศรีอยุธยาไคทำสงครามเนื่อง ๆ ที่เป็นศึกใหญ่ก็หลายครั้ง เช่น ไปตีนคร
 ธรรมราชธานีขอม ตีกรุงสุโขทัย และขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ ถาทหารไทยครั้งนั้นไม่มีแบบ
 แขน วิธีจัดการควบคุมตลอดจนยุทธวิธีเป็นอย่างดีแล้ว ที่ไหนจะมาสามารถทำสงครามไค
 ชัยชนะดังปรากฏในเรื่องพงศาวดาร..."² เวลามาโน ความเจริญทางคานวิทยาการ
 เพิ่มขึ้น กองทัพบกไทยก็มีวิวัฒนาการตามเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ สิ่งไคควร
 กลาวถึง คือ ส่วนที่ประกอบกันเป็นกองทัพบกไทย หลักการจัดการทหารบกในสมัยสุโขทัย
 สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนที่จะมีการปรับปรุงมาเป็นกองทัพแบบ
 สมัยใหม่ตามอย่างชาติตะวันตก

ส่วนที่ประกอบเป็นกองทัพบก

ไม่ว่าสมัยใด ส่วนประกอบของกองทัพบกไทยจะไคแก่ ทหาร อาวุธ การจัด
 หน่วยทหาร การจ้กกองทัพและวิธีรบ

ทหารในสมัยโบราณ บรรดาไทยที่เป็นชายฉกรรจ์ให้เป็นทหารทุกคน³ ยามสงบ
 ชายฉกรรจ์ก็ทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นปรกติ ต่อเมื่อมีศึกสงครามก็มีการเรียกชายฉกรรจ์มาเขา

¹ เรื่องพระร่วงเที่ยวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภานิต
พระร่วง ไคภุมิพระร่วง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2498) หน้า 365.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหารกับตำนานกรมทหารราบที่ 4 หน้า 19.

³ เรื่องเดียวกัน หน้า 2.

หมูเขากอง จะเห็นว่าทหารก็คือประชาชน เมื่อถึงเวลาก็ต้องทำหน้าที่ป้องกันบ้านเกิดเมืองนอนของตน

อาวุธ อาวุธที่ใช้รับส่วนใหญ่เป็นอาวุธประชิดตัว ได้แก่ คาน กระบี่ กันหัตถ์ หอก และทวน ง้าวและของาว โทมร แหวน และท้าว (คูรูป) พร้อมทั้งเครื่องป้องกันอาวุธ คือ คัง เซน และโล่ ส่วนอาวุธที่ใช้ยิงนั้นได้แก่ ธนูหรือศร¹ อาวุธเหล่านี้ทหารต้องนำติดตัวไปเองเป็นอาวุธคู่มือของตน

การจัดหน่วยทหาร เดิมทีเดียวประเทศไทยไม่มีกองทหารประจำการ เวลาที่มีสงครามก็เรียกชายฉกรรจ์มาเข้าหมูเขากอง แต่เมื่อเสร็จศึกสงคราม กองทัพก็หมดไป วิธีการเกณฑ์คนมาเป็นทหารนั้นได้ถือเอาสกุลวงศ์เป็นหลัก เป็นค่านว่าหัวหน้าสกุลสังกัดเป็นทหารหมูไหน ลูกหลานของผู้นั้นที่โตมาก็สังกัดอยู่ในหมูนั้นตามกัน² การควบคุมหรือการบังคับบัญชาก็เป็นหน้าที่ของหัวหน้า ซึ่งเป็นทั้งนายบ้านและนายกองทหารทั้งสองอย่าง ขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองซึ่งเป็นเจ้าของอาณาเขตนั้น เวลาเจ้าเมืองต้องการกำลังไปรบพุ่งที่ใดก็ส่งนายบ้านให้เกณฑ์กำลังไปเขากองทัพ ทหารต้องนำเสบียงอาหาร และพาหนะไปด้วย ผลประโยชน์ที่ได้จากการไปรบนั้น ถ้ามีชัยชนะก็ได้อแบ่งเป็น ทริพย์ ข้าศึก คือ ไร่นาข้าศึกซึ่งจับเป็นเชลยมาใช้สอยเป็นประเพณีดั้งเดิมมาดังนี้³

กองทัพบกของไทยได้รับวัฒนธรรมมาจากอินเดียตามคติของพราหมณ์ ได้จัดแบ่ง

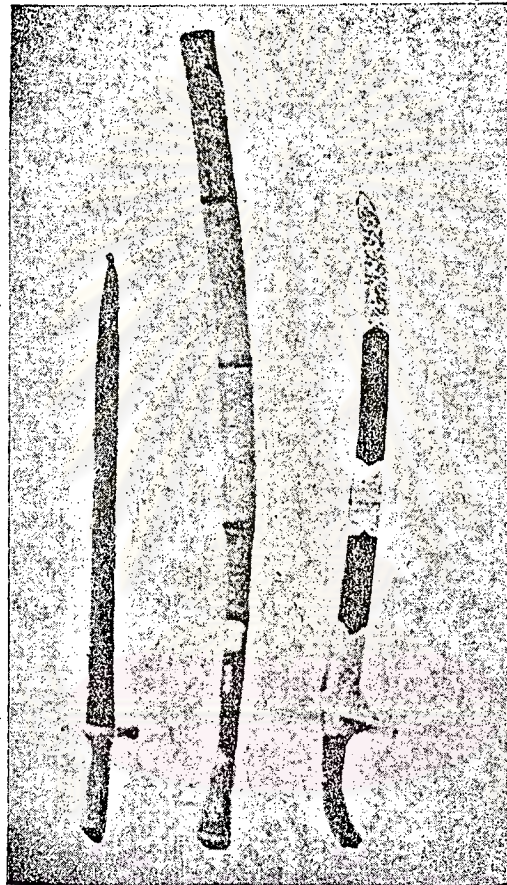
ทหารบกออกเป็น 4 เหล่า เรียกว่า จตุรงคเสนา คือ

พลเท้า	เรียกว่า	พลานิก	เหล่าหนึ่ง
พลม้า	"	หัตถิก	เหล่าหนึ่ง
พลช้าง	"	คชานิก	เหล่าหนึ่ง
พลรถ	"	รถานิก	เหล่าหนึ่ง

¹ กระหวางกลาโหม, วิวัฒนาการแห่งการทหารและนิติการวุธในกองทัพไทยสมัยโบราณ พ.ศ. 2487, หน้า 15.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องเดิม, หน้า 3.

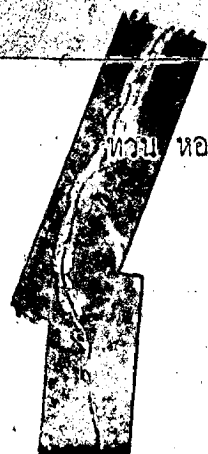
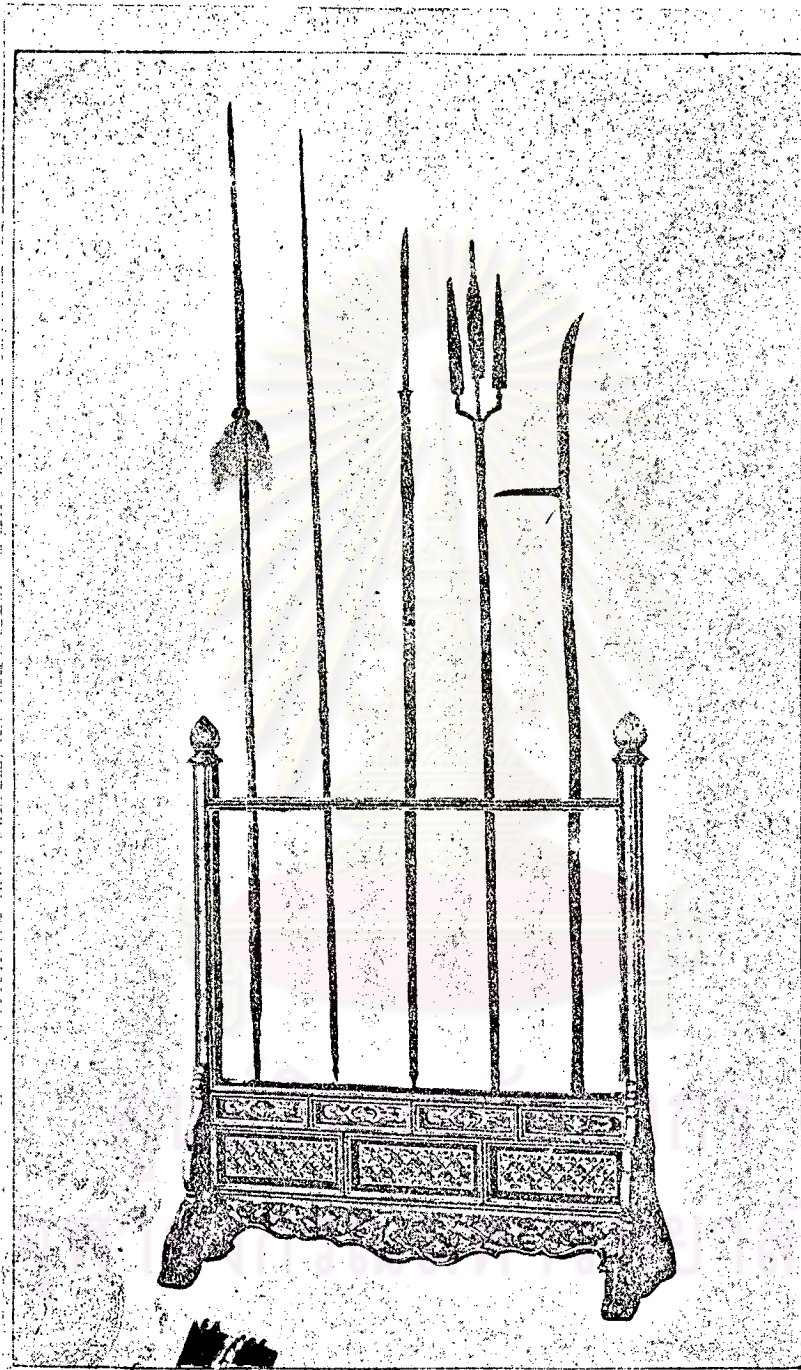
³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9.

กัณฑ์ ดาบ กะบี่

คู่มือวิทยานิพนธ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่อน หอก โคมร ของเจ้า สมัยโบราณ

กองทัพบกไทย จัดเหล่าทหารออกเป็น 4 เหล่าเช่นกัน คือ ทหารราบเหล่าหนึ่ง ทหารม้าเหล่าหนึ่ง ทหารช่างเหล่าหนึ่ง และทหารช่างอีกเหล่าหนึ่ง ไม่มีทหารรถ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะไทยไม่มีรถมีแค่อองเกวียน และระแทะซึ่งทำหน้าที่ขนส่งเสบียงอาหาร และอาวุธยุทโธปกรณ์ ในอองเกวียนและระแทะนั้นยังมีกองต่าง ๆ อีกแผนกหนึ่ง เรียกว่า "วัวต่าง" และ "คนต่าง" ¹

ทหารราบหรือพลเท้า เป็นหน่วยสำคัญของกองทัพบกและจะต้องมีจำนวนมากกว่าเหล่าอื่น เพราะมีหน้าที่จะต้องเข้าตะลุมบอนเสมอ ทหารพวกนี้สังกัดหมู่ใด กองใด ก็ใช้อาวุธชนิดนั้นเป็นหมวดหมู่ไป อาวุธเหล่านี้เป็นของประจำตัว ผิดการใช้อาวุธเอง เมื่อถูกเรียกเข้าประจำกองทัพจึงทำการรบโค่นตี

ทหารม้าหรือพลม้า คือ ทหารที่ขี่ม้าเป็นพาหนะ หน้าที่สำคัญของทหารม้าในสนามรบ ก็คือ สำหรับป้องกันรักษาปีกของทหารราบจึงต้องอยู่ทางปีกเสมอ ทหารม้าขี่เต้าเต้าอย่างเดินกับวิ่งเรียบเท่านั้น ไม่มีเร็วกว่านั้นเลย การเข้าประจันบานใช้วิธีวิ่งเรียบ ² นอกสนามรบทหารม้าทำการรักษาหน้าด่าน และในการลอบเข้าโจมตีข้าศึก รมกวาดด้านหลังหรือห่างปีกข้าศึก เพื่อทำลายกำลังที่ละเอียดละน้อย การขี่ม้ามักใช้ทหารม้าชนิดเบา ³ โดยมากทำการลาดตระเวนและส่งข่าวคราว

¹ กระทรวงกลาโหม, เรื่องเดิม, หน้า 13.

² สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ, พงศาวดารยุทธศิลป์ พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2463, หน้า 297.

³ การแบ่งทหารม้าเป็นหนัก กลาง และเบา นั้น ไม่มีในเมืองไทย แต่มีในยุโรป โดยคิดจากอาวุธและเกราะที่ตัวผู้ขี่ม้าใช้ ของไทยมีแต่ทหารม้าเบาเท่านั้น จากคำอธิบายของ พลโทคำเนิร เลชะกุล.

ทหารช่างหรือพลช่าง เท่าที่ปรากฏทหารบกใช้ช่างเป็นพาหนะสำคัญ นอกจากจะ
เกณฑ์ช่างมาบรรทุกเสบียงอาหารและอาวุธแล้ว ไทยเราสามารถฝึกหัดช่างไว้ใช้ในการ
สู้รบควย เช่น ไซกองช่างบุกแนวทหารมากับทหารราบเข้าศึกให้ระส่ำระสาย ใช้เป็นกำลัง
ผลักดันเข้าทำลายค่ายหรือประตูเมือง¹ ทักษะช่างมีผลานุภาพมาก ช่างศึกคือช่างช่างะงา
ที่ได้รับฉวรฝึกให้ทำการรบ แม่ทัพนายกองโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์นิยมทรงช่างออกทัพ
มีการรบบนหลังช่างระหว่างแม่ทัพต่อแม่ทัพ ดังปรากฏในสมัยกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหง
มหาราชทรงชนช่างกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด และในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเร-
ศวรมหาราชทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา ประเทศพม่า แม่ทัพคนใดกระทำยุทธ-
หัตถีชนะเข้าศึกยอมเป็นทียกของเสียสละกันทั่วไป

ทหารช่าง หรือ พลช่าง ทหารช่างมีหน้าที่เกี่ยวกับการช่างของกองทัพ
เป็นศنوان ชุกคุ สร้างป้อมค่ายหอรบ ชุกคูโฌง ทำสะพาน ท่อเรือ และปลูกพลับพลา
ไว้รับเสด็จพระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่รบควย ทหารช่างยังคงรวมอยู่กับเหล่า
พลเท่า ทหารคนใดมีฝีมือในทางช่างก็ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ช่างตามฝีมือของตน²

วิธีรบ

กองทัพไทยมีแบบแผนในการทำสงครามตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นต้นมาแล้ว มิใช่เป็น
การรบแบบกองโจร กองทัพรู้จักวิธีการตั้งค่าย และการเดินทัพ ดังปรากฏในหนังสือตำรา
พิไชยสงคราม³ ซึ่งเชื่อกันว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เป็นผู้ให้เขียนขึ้น และสมเด็จพระ

¹ คำเนียร เลชะกุล, เรื่องเคิม, หน้า 13.

² กระทรวงกลาโหม, เรื่องเคิม, หน้า 24.

³ กรมศิลปากร, ตำราพิไชยสงคราม (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512)
หน้าคำนำ พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางสนธิ นรนาถ (ตลับ บุญยรัตพันธุ์) 16 มกราคม
2512.

พระนเรศวรมหาราชได้ทรงให้แก้ไขเพิ่มเติมอีก การตั้งค่ายมีชื่อเรียกตามคำราชาศัพท์
สงคราม เช่น ครุฑนามไช้เมื่อจะตั้งกองทัพระหว่างภูเขา (คูรูป) หรือ สี่หนามพยุห เมื่อ
จะตั้งกองทัพในป่าชายเขาคงใหญ่เป็นต้น ส่วนการเดินทัพนั้นก็ชื่อรูปขบวนยุทธต่าง ๆ กัน
เช่น เอกะสทพยุห ปทุมพยุห มหิงษพยุห เป็นต้น เวลาเขาทำการรบก็มีกลอุบายพลิก
แพลงถึงยี่สิบเอ็ดกลด้วยกัน เช่น กลหนึ่งฤทธิ กลสี่จักร กลลักษณะซ่อนเงื่อน กลเดือน
จำบัง กลพังงา ..... เป็นต้น ¹

หลักการจัดการทหารบสมัสุโขทัย

การจัดการทหารบในสมัสุโขทัยได้สอดคล้องกับระบอบการปกครองของประเทศ
กล่าวคือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ปฐมกษัตริย์ทรงถือเอาระบอบการปกครองในสกุลเป็นหลัก
ประชาชนในครัวเรือนทั้งหลายเป็น "ลูกบ้าน" หลายครัวเรือนรวมกันเป็นบ้านอยู่ใน
ปกครองของ "พ่อบ้าน" หลายบ้านรวมกันเป็น "เมือง" ขึ้นอยู่ในความปกครองของ
"พ่อเมือง" หลายเมืองรวมกันเป็นประเทศอยู่ในปกครองของพระมหากษัตริย์ ซึ่งในสมั
นั้นเรียกว่า "พ่อขุน" ข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ เรียกว่า "ลูกขุน" วิธีการปกครอง
ของไทยขณะนั้นเป็นแบบบิดาปกครองบุตร หรือที่เรียกว่า Paternal Government ²
ครั้นมาถึงสมัพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในด้านต่าง ๆ และ
ทรงมีความเข้มแข็งในด้านการรบ ทรงควบคุมเมืองต่าง ๆ ได้อย่างแน่นแฟ้น อาณาเขต
ของสุโขทัยสมัยนี้จึงได้แผ่กว้างใหญ่ไพศาล ดังนั้นพระองค์จึงจัดการปกครอง "แบบ-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครอง
ประเทศสยามแต่โบราณ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471), หน้า
15-16.

การจัดและบังคับบัญชาหน่วยทหารหรือกองทัพนั้น มีอยู่ 3 ชนิด¹ มีขนาดและความสำคัญต่างกัน คือ

1. กองทัพหลวง เป็นกองทัพสำคัญที่สุด พระเจ้าแผ่นดินจะเป็นจอมทัพของกองทัพนั้น จัดขึ้นจากการเรียกเกณฑ์คนในเขตชั้นในมาเป็นทหาร ซึ่งเข้าประจำได้ทันทีเมื่อเกิดสงคราม/ พทอในสมัยนั้นเป็นคนไทยล้วน ไม่มีคนชาติอื่นเข้ามาเป็นทหาร ค่ายยังไม่ไว้วางใจ
2. กองทัพหัวเมือง เป็นกองทัพของหัวเมืองชั้นกลาง จะเรียกกำลังมาจัดเป็นกองทัพก็ต่อเมื่อเกิดสงคราม มีหน้าที่คอยสกัดกั้นข้าศึกในทิศทางของตน แต่อาจจะได้รับคำสั่งให้เข้าสมทบกับทัพหลวงหรือปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใด ตามที่จอมทัพจะทรงสั่งออกไปจากราชธานี
3. กองทัพประเทศราช หากเกิดสงครามใหญ่ขึ้น จอมทัพจะสั่งให้ประเทศราชจัดกองทัพมาช่วยทัพหลวงทำการรบด้วยก็ได้ หรือจะเกณฑ์ให้ส่งสัตว์พาหนะและเสบียงอาหารก็ได้

การแบ่งเหล่ายังคงแบ่งเป็น 4 เหล่าเหมือนเดิม คือมี ทหารราบ ทหารม้า ทหารช่าง และทหารช่าง อาวุธมี หน้าไม้ ธนู หอก คบ แล่น หลาว ส่วนอาวุธปืนยังไม่มาใช้ในกองทัพ²

หลักการจัดการทหารบกสมัยอยุธยา

ลักษณะการจัดระเบียบแบบแผนของกองทัพกไทยสมัยอยุธยา มีลักษณะไม่แตกต่างกับสมัยสุโขทัยนัก แต่ความเจริญก้าวหน้าในการปรับปรุงระเบียบแบบแผน รวมทั้ง

¹ คำเนิร เลชะกุล, เรื่องเดิม, หน้า 10-12.

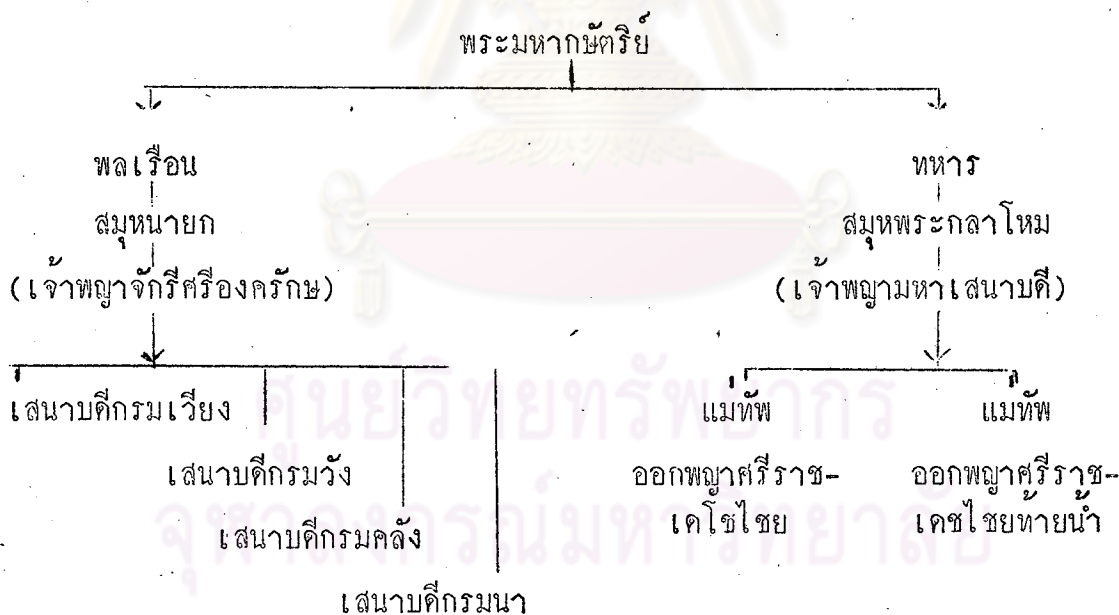
² กระหวงกลาโหม, เรื่องเดิม, หน้า 25.

อำนาจหน้าที่ของกรมมีตามยุคสมัย ในในสมัยอยุธยามีการเปลี่ยนแปลงด้านการทหารรวม 5 ครั้ง ¹

ครั้งที่ 1 ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031)

พระองค์ทรงจัดการทหารให้เป็นระเบียบเรียบร้อยยิ่งขึ้น คือตั้งทำเนียบหน้าที่กรมกอง ตั้งทำเนียบศักดินา และจัดทำเนียบหัวเมือง

การตั้งทำเนียบหน้าที่กรมกอง คือแบ่งหน้าที่ราชการเป็นฝ่ายทหารและพลเรือน ฝ่ายพลเรือนมีอัครมหาเสนาบดีที่สมุหนายกกรมมหาดไทยเป็นหัวหน้า 1 คน หัวหน้าชั้นรองเป็นเสนาบดีอีก 4 คน เรียกว่า จตุสดมภ์ ฝ่ายทหารมีอัครมหาเสนาบดีที่สมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้า 1 คน และมีแม่ทัพใหญ่รองลงมา 2 ตำแหน่ง คือที่ออกพระราชวีรราชเคไชโย และที่ออกพระราชวีรราชเคไชโยท่ายน้ำ เขียนแผนภูมิได้ดังนี้ ²

¹ กระจ่างเกล้า, เรื่องเดิม, หน้า 41.

² เขียนแผนภูมิจากกฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 (พระนคร : องค์การค้ำของ
คุรุสภา, 2502), หน้า 224.

สมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาและตรวจตราราชการฝ่ายทหารหัวพระ-
 ราชอาณาจักร มีแม่ทัพใหญ่และแม่ทัพรองประจำเมืองคานสำคัญต่าง ๆ ตำแหน่งทหารที่
 สำคัญอีก 2 ตำแหน่ง คือ ¹ นายกองพลทหารช่าง ตำแหน่งพระเพทราชาและพระสุรินท-
 ราชาอยู่ประจำราชธานี นายกองพลทหารราบ ตำแหน่งพระพิไชยสงคราม พระรามกำแหง
 พระพิไชยบรรณฤทธิ์ พระวิชิตณรงค์ ฯลฯ อยู่ประจำราชธานี

ถึงแม้ว่าจะได้แยกอำนาจหน้าที่ฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนออกจากกันเด็ดขาด
 ปราบกฏว่าไซ้เฉพาะในยามปกติเท่านั้น พอเกิดสงครามขึ้น ทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน
 ก็ต้องเข้าประจำกองทัพตามทำเนียบของกองทัพที่เตรียมไว้ตั้งแต่ยามปกติ ทั้งนี้เพราะขณะ
 นั้นกำลังพลของไทยยังมีน้อยไม่อาจจะแยกหน้าที่ป้องกันประเทศไว้กับฝ่ายทหารแต่ฝ่ายเดียว
 ได้ จำต้องให้หลักการทำราชการไทยต้องเป็นทหารทุกคน แต่การเข้าประจำตำแหน่ง
 ในกองทัพเช่นว่านี้ทำได้สะดวก เพราะมีทำเนียบกองทัพวางตายตัวไว้ อนึ่ง ชื่อตำแหน่ง
 ต่าง ๆ ก็ยังเป็นเครื่องบอกตำแหน่งหน้าที่ในเวลารบไปด้วย เช่น "พระเพทราชา" ก็ต้อง
 รู้นั้นถือว่าเป็นตำแหน่งเจ้ากรมช่าง ²

การตั้งทำเนียบศักดินา ทำเนียบศักดินาเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อกำหนดศักดิ์
 หรือค่าของพลเมืองแต่ละคนว่าบุคคลชั้นใดมีศักดิ์คิดเป็นพื้นที่จำนวนกี่ไร่ เช่นพลเมืองสามัญ
 มีศักดินา 25 ไร่ ³ เป็นค่าที่สุด เจ้าพระยา (เจ้าพญา) มีศักดินา 10,000 ไร่ แม่ทัพ
 ฝ่ายขวา คือ ออกพญา (พระยา) ศรีราชเคไชโยและแม่ทัพฝ่ายซ้าย ออกพญา (พระยา)
 ศรีราชเคไชโยท้ายน้ำมีศักดินาเท่ากัน คือ 10,000 ไร่ ทหารตำแหน่งอื่นก็ลดอัตราลงมา
 ตามลำดับ ทำเนียบศักดินาได้นำมาใช้ในการตัดสินให้บำเหน็จความดีความชอบ การ

¹ คำเนียร เลขะกุล, ประวัติการเตรียมพลในกองทัพไทย, หน้า 16.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

³ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 277.

บังคับบัญชาและการตัดสินใจต่าง ๆ เช่น ผู้ที่มีศักดิ์สูงกับผู้มีศักดิ์ต่ำ ทำความผิดในคดีเดียวกัน ผู้ที่มีศักดิ์สูงต้องเสียเงินค่าปรับมากกว่าผู้ที่มีศักดิ์ต่ำกว่า

การจัดทำเนียบหัวเมือง¹ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแก้ไขการปกครองใหม่เป็นแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง คือ

ก. ยุบหัวเมืองชั้นกลางมาเป็นหัวเมืองชั้นใน ชั้นตรงต่อราชธานี ทำให้ราชธานีได้กำลังคนและทรัพยากรสำหรับเตรียมทำสงครามมากขึ้น

ข. จัดตั้งหัวเมืองสำคัญที่อยู่ห่างจากกรุงศรีอยุธยา ซึ่งยากแก่การไปตรวจตรา เป็น "เมืองพระยามหานคร" ส่งขุนนางผู้ใหญ่ออกไปปกครอง รับคำสั่งโดยตรงจากกรุงศรีอยุธยา ในสมัยนั้นมีเมืองพระยามหานครอยู่ 8 เมือง คือ พิษณุโลก ศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) สุโขทัย กำแพงเพชร นครราชสีมา นครศรีธรรมราช ตะนาวศรี และทวาย เมืองพิษณุโลกนั้นทรงส่งพระราชโอรสไปปกครองเพราะเป็นเมืองด่านสำคัญที่สุดที่จะป้องกันข้าศึกจากภาคเหนือ เมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงโดยรอบ เมืองพระยามหานครให้ขึ้นกับเมืองพระยามหานครนั้น ๆ

ค. ประเทศราชที่อยู่รอบนอกออกไปให้ปกครองกันเอง

การเปลี่ยนแปลงวิธีปกครองหัวเมืองคือการเปลี่ยนแปลงวิธีจัดการทหาร ทั้งเป็นวิธีที่จะควบคุมหัวเมืองให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้นด้วย ในยามสงครามพวกเจ้าเมืองพระยามหานครจะต้องจัดกองทัพมาสมทบกองทัพราชธานี หรือปฏิบัติตามคำสั่ง สมุหพระกลาโหม ได้แยกกองบัญชาการใหญ่ออกเป็น 2 พวก คือ ฝ่ายทำการรบ กับฝ่ายจัดกำลังรบ กองทัพใหญ่แยกออกเป็น 2 กองทัพ คือ กองทัพออกญาสี่ทราซเคโซชัยกับกองทัพออกญาห้าแสน

¹ คำเนียร เลขะกุล, ประวัติศาสตร์เตรียมพลในกองทัพไทย, หน้า 18-19.

เวลารบ ทั้งสองกองทัพนี้อาจทำหน้าที่เป็นกองหน้าหรือกองหลังหรือกองแยกไป และมี กองทัพหลวงซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพด้วย ¹

ครั้งที่ 2 ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072)

พระองค์ทรงปรับปรุงการจัดการทหารบกต่อจากสมเด็จพระราชาธิบดี งานสำคัญที่พระองค์ทรงทำ คือ

การทำตำราพิไชยสงคราม ในสมัยโบราณทหารผู้ใหญ่ชั้นแม่ทัพนายกองเท่านั้น จึงจะมีโอกาสได้เรียนรู้วิชาพิไชยสงคราม เพราะถือเป็นความลับ พระองค์จึงทรงให้ เจ้าหน้าที่ยุใหญ่ช่วยกันชำระแก้ไข ที่เหลืออยู่มี 2 ฉบับ คือ แผนที่กระบวนเดินทัพ และ กระบวนตั้งทัพฉบับหนึ่ง อีกฉบับหนึ่งกล่าวถึงวิธีจัดทัพและวิธีรบ และยังมีกฎหมายอาญาศึก (รวมไว้ในลักษณะขบถศึก) เหลืออยู่ฉบับหนึ่ง ²

ตั้งกรมพระสุรัสวดี มีหน้าที่ในการเตรียมพลคล้ายกับกรมการกำลังสำรวจทหาร บกในปัจจุบัน เป็นพนักงานทำบัญชีพลทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนทั่วทั้งประเทศ มีหน้าที่ เรงร็คตรวจตราใกรมต่าง ๆ ขวบชววยหากคนมาเซาหะเบียงและเป็นพนักงานกะเกณฑ์ รัพลในเวลาี่สงครามด้วย

การทำพิธีทุกหัวเมือง คือการจัดระเบียบกองทหารตามหัวเมืองเนื่องแต่การทำสารบัญชึ้นั่นเอง กรมพระสุรัสวดีจะส่ง "สัสดี" เป็นผู้แทนออกไปประจำทุกเมือง พระยามหานครเพื่อแนะนำและควบคุมดูแลการทำทะเบียนพลของกองทัพประจำเมืองนั้น คือจัดการให้รู้จำนวนพลกองทัพหัวเมืองอยู่เสมอ

¹ รong ศยามานนท์ และวิลาสวงค์ นพรัตน์, "ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1893-2031" แดลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 1 ม.ค. 2510, หน้า 83-85.

² คำเนียร เลชะกุล, ประวัติกองทัพบกไทย, หน้า 6.

การตั้งกรมพระสุรัสวดีและการทำพิธีทุกหัวเมือง เทากับเป็นการจัดระเบียบการเตรียมพล¹ นั้นเอง เดิมทีเดียวเมื่อขยายเขตหัวเมืองชั้นในให้กว้างขวางออกไป และการตั้งเมืองพระยามหานครขึ้น สมุหพระกลาโหมไม้อาจจะควบคุมกำลังพลได้อย่างแท้จริงเลย . เมื่อถึงกำหนดเจ้าเมืองชั้นในและข้าหลวงประจำเมืองเจ้าพระยามหานครก็ส่งบัญชียอดกำลังเข้ามาให้ทราบเท่านั้น กำลังจะมีจริงหรือไม่ และเมื่อมีการเรียกระดมกำลังเหล่านั้นจะเดินทางมาเข้าหน่วยของตนทันหรือไม่ ทางราชธานีไม่ทราบเลย ถ้าเจ้าเมืองหรือข้าหลวงคนใดทุจริตก็อาจยกยอดกำลังพลไว้ใช้เป็นส่วนตัวหรืออาจจะคิดกบฏก่อกำลัมราชธานีก็ได้

ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ยังมีกิจการทหารที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ ชาวโปรตุเกสมาทำการค้าขายและมีไมตรีกับไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2054 พวกโปรตุเกสได้เป็นผู้นำวิธีใช้ปืนไฟและวิชาทหารอย่างฝรั่งเข้ามาในไทยเป็นครั้งแรก และในการสงครามระหว่างพม่ากับไทยในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช พ.ศ. 2077 ได้มีพวกโปรตุเกสอาสาไปในกองทัพด้วย 120 คน นับเป็นครั้งแรกที่ชาวต่างประเทศเป็นทหารอาสา²

ครั้งที่ 3 ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091-2111)

ในสมัยนี้ พระเจ้าตะเบงชเวตตี้ยกกองทัพพมามาล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้นาน กำลังทหารในกรุงศรีอยุธยามีไม่พอ พระองค์จึงทรงแก้ไขการเตรียมพลให้เพิ่มกำลังมากขึ้น ได้แกขยายพื้นที่สำหรับเรียกพลให้กว้างขวางขึ้น คือ ตั้งเมืองชั้นในเพิ่มขึ้นอีกหลายเมือง เช่น เมืองนนทบุรี สาครบุรี และนครไชยศรี การเพิ่มวิธีการเตรียมพลขึ้นอีกชั้นหนึ่งนั้น ก็ทรงให้มีการสำรวจสำมะโนครัว³ และแก้ไขการคัดชายฉกรรจ์เข้าเป็น เลกสมชั้นทะเบียน

¹ คำเนิร เลขะกุล, ประวัติศาสตร์เตรียมพลในกองทัพบกไทย, หน้า 20-21.

² กระทรวงกลาโหม, วิทยนาการแห่งการทหารและศัสตราวุธในกองทัพไทยสมัยโบราณ, หน้า 45.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

ไว้ตั้งแต่อายุ 18 ปี แต่ยังมีได้เรียกตัวมาประจำการ ต่อเมื่ออายุครบ 20 ปี จึงจะเข้า
เวรเป็นทหาร การทำอย่างนี้ทำให้รู้ได้ว่าจะมีชายฉกรรจ์เป็นทหารเมื่อถึงกำหนดแล้วสัก
เท่าใด นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงให้สะสมสัตว์พาหนะเตรียมไว้ให้มากขึ้นตั้งแต่ยามปกติ
เพื่อไว้ใช้ในยามสงคราม และยังคงมีการคิดแปลงเรือแซให้เป็นเรือไชย ไว้สำหรับบรรทุก
ปืนลงเรือไปยังข้าศึก

วิธีการรบที่เกิดขึ้นใหม่ในรัชสมัยนี้คือการรบด้วยปืนใหญ่ ประเทศไทยมีปืนใหญ่มาก
พอที่จะบรรจุเรือออกไปยิงข้าศึกตามชายฝั่งรอบ **กรุงศรีอยุธยา** ได้ เมื่อพระเจ้าตะเบงชเวต
ตี้พระนครไม่สำเร็จจึงต้องล่าถอยไป ครั้นถึงคราวพระเจ้าบุเรงนองเป็นแม่ทัพมารบไทย
จึงจ้างพวกโปรตุเกสเป็นทหารปืนใหญ่มากในกองทัพถึง 400 คน พร้อมกับลำเลียงปืนใหญ่
ขนาดเขามาควยหลายร้อยกระบอก และใช้ปืนใหญ่เหล่านี้ระดมยิงกรุงศรีอยุธยา ถูกวัด
บ้านเรือนและคนล้มตายลงทุกวัน สมเด็จพระ **มหาจักรพรรดิ** จึงขอยอมสงบศึก แสดงว่า
การสงครามระหว่างไทยกับพม่าที่ไทยต้องเสียกรุงแก่พม่าเพราะอาวุธสำคัญคือปืนใหญ่¹
(ดูรูป)

ครั้งที่ 4 ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133-2148)

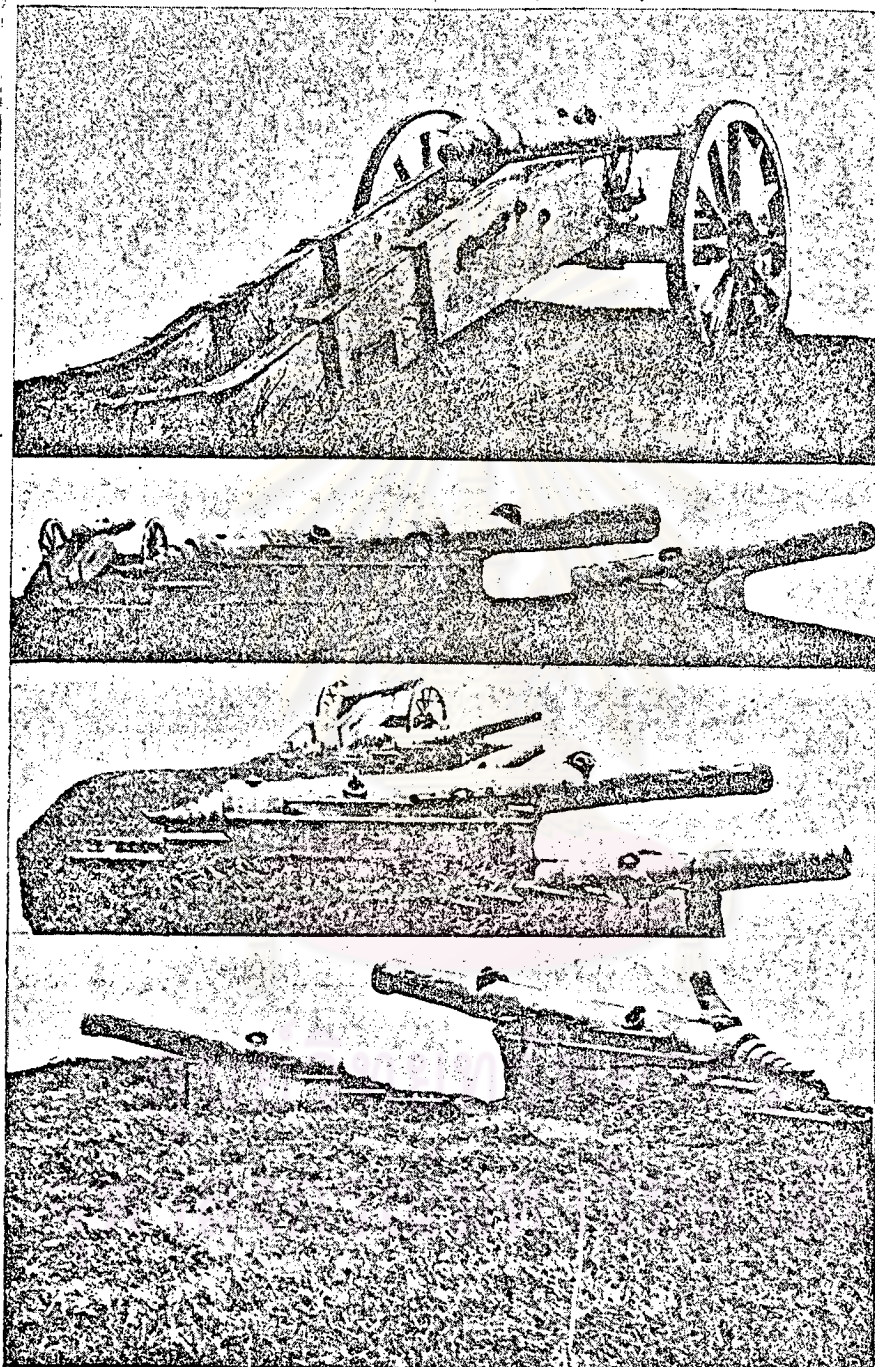
การเปลี่ยนแปลงในการเกณฑ์คนเข้าประจำกองทัพและการจัดหน่วยทหาร ที่รวม
เรียกว่าการเตรียมพลนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่มีการปรับปรุงการปกครองซึ่งมีผลต่อการ
เตรียมพล คือ²

1. เลิกมณฑลฝ่ายเหนือและเมืองพระยามหานครทั้งหมด
2. ขยายเขตการปกครองของราชธานีให้กว้างออกไป คือทางเหนือถึงเมือง
นครสวรรค์ทางใต้ถึงเมืองนครชัยศรี ทางตะวันออกถึงเมืองปราจีนบุรี ทางตะวันตกถึงเมือง

¹ คำเนียร เลขะกุล, ประวัติการเตรียมพลในกองทัพไทย, หน้า 24-25.

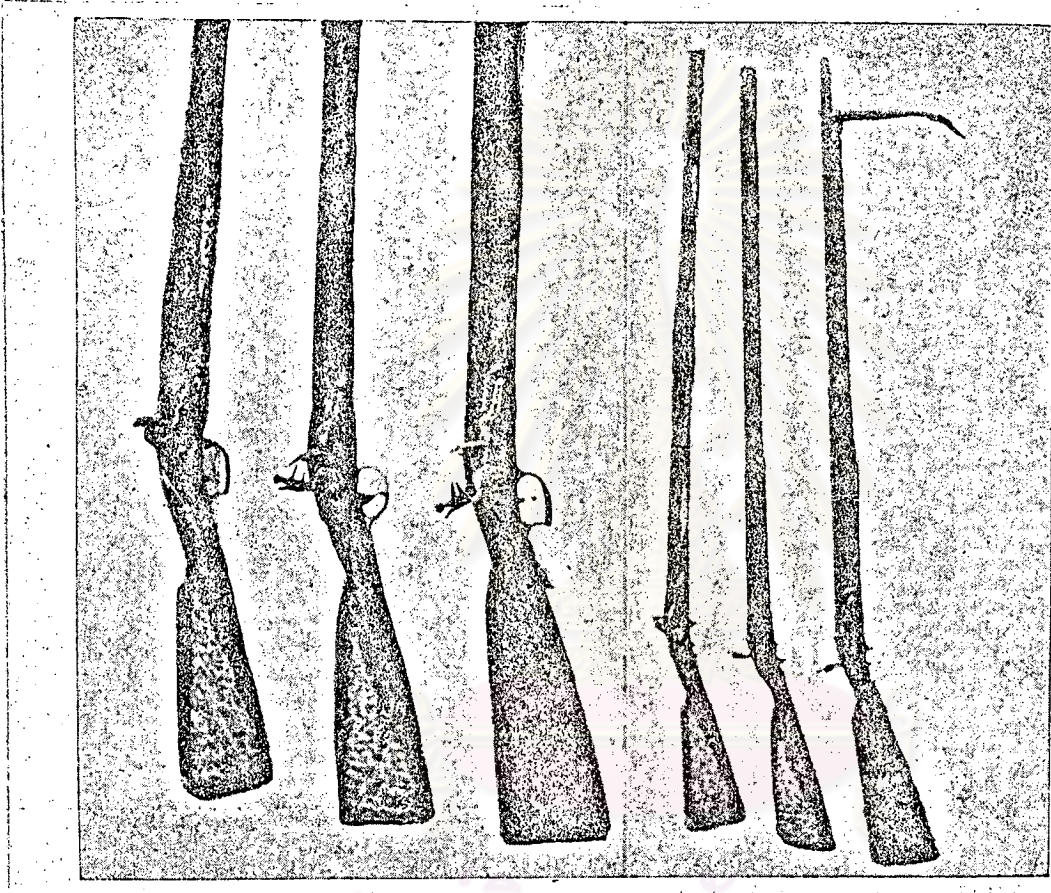
² เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

เป็นใหญ่สมัยโบราณ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
เป็นคาบศิลา สมัยศรีอยุธยา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ราชบุรี ให้เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตราชธานีเป็นเมืองจัตวา (เมืองชั้นใน) มีผู้รั้งกับกรมการเป็นพนักงานปกครองชั้นตรงทอเสนาบดีต่าง ๆ ในราชธานีโดยตรง

3. หัวเมืองที่อยู่นอกราชธานีออกไป ปกครองไม่สะดวก ได้จัดความสำคัญเป็นเมืองชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรีตามลำดับ (ต่อมาเรียกว่าหัวเมืองชั้นนอก) ทรงแต่งตั้งพระราชวงศ์หรือข้าราชการชั้นสูงไปเป็นผู้สำเร็จราชการและให้มีกรรมการพนักงานปกครองทุกแผนกอย่างในราชธานี

4. หัวเมืองต่างชาติที่ออกไปอีก ให้เป็นเมืองประเทศราช ปล่อยให้เจ้านายในเมืองปกครองเอง แต่จะตั้งใครเป็นเจ้าเมืองต้องขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน ทั้งจะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ 3 ปี ต่อครั้ง

เห็นได้ว่า การขยายเขตราชธานีให้กว้างออกไป เป็นผลดีต่อการเตรียมพล คือจะมีคนมารับการศึกในยามปกติมากขึ้น เมื่อเรียกระดมมา เขากองในยามสงครามก็จะได้กำลังพลมา เขากองทัพหลวงมากขึ้นพอแก่ความต้องการ ทั้งนี้เพราะคนในเมืองใกล้เคียงราชธานีคงจะถูกพม่ากวาดต้อนเอาไป และในรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระองค์ทรงทำสงครามเป็นเวลายาวนาน ต้องสูญเสียชีวิตทหารไปมาก กรมพระสุรัสวดีไม่อาจหาคนในเขตราชธานีมาป้อนทัพได้ทัน จึงต้องขยายเขตราชธานีออกไปดังกล่าว

เนื่องจากทหารไกรวัศีสงครามมาตลอดรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และทหารไครยหรือไป ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถจึงยอมรับพวกชาวต่างชาติที่มีภูมิลำเนาในราชธานีมาเป็นทหาร เรียกทหารอาสา¹ มีกรมอาสาญี่ปุ่น กรมอาสาจาม และพวกโปรตุเกสที่จัดเป็นกรมทหารแม่นปืน และในสมัยนี้เจ้าออเรนซ์ พระเจ้าแผ่นดินประเทศฮอลแลนด์ได้ส่งปืนใหญ่เข้ามาถวาย ดังนั้นเมื่อมีสงคราม พระองค์จึงโปรดให้พวกฮอลันดาเข้ากองทัพเป็นทหารประจำป็นราชบรรณาการ

¹ กระจ่างกลาโหม, เรื่องเดิม, หน้า 48.

ครั้นมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กิจการทหารบกได้อาศัยทหารต่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะทหารฝรั่งเศส อาจเป็นวิเทโศบายของพระเจ้าแผ่นดินที่จะอาศัยอิทธิพลของฝรั่งเศสป้องกันมิให้พวกฮอลันดาและอังกฤษเข้ามารังแกไทยอย่างที่แล้วมา คือใน พ.ศ. 2207¹ ฮอลันดาเอากองเรือมาปิดปากน้ำเจ้าพระยามิให้ไทยทำการค้าขายแข่งกับตน ไทยไม่มีกำลังจะสู้รบและกำลังรบติดพันอยู่กับพม่า จึงต้องจำยอมฮอลันดาต่อมาอังกฤษเห็นการทหารไทยอ่อนแอ ก็เข้าไปรุกรานเมืองตะนาวศรีและมะริดซึ่งเป็นเมืองท่าค้าขายทางด่านตะวันตกของไทย เพื่อไม่ให้ไทยค้าขายแข่งกับตนบ้าง เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งพระวิสุตรสุนทร (โกษาปาน) ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2228 พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้ส่งกองทหารบกจำนวนหนึ่งโดยมีนายพลเคส-ฟาร์จัส² เป็นผู้บังคับบัญชาและบาทหลวงแพร์ตาซารด์ ผู้มีฝีมือในการสร้างป้อมปราการ เข้ามากับคณะราชทูตไทยด้วย³ ทหารบกฝรั่งเศสกองนี้ได้รับคำสั่งให้ประจำป้อม 2 ป้อมที่ตำบลบางกอก และป้อมเมืองมะริด การที่มีกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำอยู่ในประเทศไทย ทำให้กิจการทหารของประเทศไทยก้าวหน้ามาก คือ

1. โคนายทหารและนายช่างฝรั่งเศส เข้ามารับงานก่อสร้างป้อมที่เมืองลพบุรี ตำบลบางกอกและที่เมืองมะริด
2. มีปืนใหญ่ ปืนเล็ก เครื่องยิงลูกระเบิด พร้อมควยลูกระเบิดจำนวนมากเข้ามาพร้อมกับกองทหารฝรั่งเศส
3. ทหารไทยได้รับการฝึกตามแบบยุโรปเป็นครั้งแรก ครั้งมีบันทึกของฟอสคอน (เจ้าพระยาวิชาเยนทร์) ซึ่งได้รับสนองพระบรมราชโองการของสมเด็จพระนารายณ์

¹ วันกองทัพบก 25 มกราคม 2495, ไม่มีเลขหน้า.

² des Farges.

³ เรื่องเดียวกัน.

มหाराชส่งไปยังนายพลเคสฟาร์จผู้บังคับบัญชากองทหารฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ ณ ตำบล
บางกอก เมื่อ 21 ตุลาคม 2230¹ ว่า

...ขอ 1, ให้บังคับบัญชาปกครองกองทหารฝรั่งเศสตามข้อบังคับของ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และให้ฝึกกองทหารตามแบบฝึกหัดกองทหารฝรั่งเศส
เพื่อให้เป็นระเบียบเดียวกัน เพราะฉะนั้นให้เป็นหน้าที่ของนายพล (เคส
ฟาร์จ) ที่จะฝึกหัดคนไทยและชาวประเทศอื่น ๆ ซึ่งเป็นทหารของพระเจ้า
กรุงสยามโดยเฉพาะ เพื่อให้ทหารเหล่านั้นได้รับการฝึกหัดให้เป็นระเบียบ
เดียวกันหมด

สำหรับนายทหารไทยที่จะส่งไปยังบังคับบัญชาพลทหารร่วมกับนายทหารฝรั่งเศสนั้น
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเลือกด้วยพระองค์เอง

การฝึกทหารไทยเป็นแบบทหารฝรั่งเศสครั้งนี้มิได้มีมาก หรือเปลี่ยนหลักการทหาร
ทั้งหมด ได้มีการฝึกเฉพาะกองทหารที่ป้อมค่ายบางกอกเท่านั้น หลักการจัดทหารบกส่วน
ใหญ่ยังเป็นแบบเดิม ครั้นสิ้นรัชกาลแล้ว ทหารฝรั่งเศสที่มาประจำอยู่ที่กรุงบึงคัมใหญ่กลับประเทศ
ฝรั่งเศสทั้งหมด เพราะพระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อมาไม่ทรงนิยมทหารชาวต่างประเทศ

ครั้งที่ 5 ในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2231-2246)

ตั้งแต่รัชกาลนั้นจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่สอง ถือว่าเป็นช่วงเวลา
กิจการทหารได้เสื่อมที่สุด กล่าวได้ว่า การที่พระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจาก
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นที่ไม่พอใจของเจ้าเมืองใหญ่ทั้งหลายที่มีตำแหน่งเป็นแม่ทัพ
รอง ซึ่งได้ถวายความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังนั้นในรัชกาลสมเด็จพระ

¹ เรื่องเดียวกัน.

พระเพทราชาจึงมีแต่เรื่องปราบกบฏในประเทศ เช่น กบฏธรรมเจียร กบฏนครราชสีมา กบฏนครศรีธรรมราช กบฏบุญกว้าง และยังสั่งประหารชีวิตคนสำคัญ ๆ ที่เคยรวมคิดกันมา ซึ่งเพียงแต่ส่งส่วยคนเหล่านั้นเท่านั้น กำลังทหารจึงทรุดโทรมอ่อนแอจนเป็นลำดับ ความมุ่งหมายในการจัดทหารไว้ป้องกันข้าศึกศัตรูภายนอกก็เปลี่ยนไปเป็นมุ่งหมายต่อสู้ศัตรูภายใน

เพราะความไม่ไว้วางใจราชการ สมเด็จพระเพทราชาจึงทรงเพิ่มหลักการปกครองประเทศดังนี้ คือ¹

1. แบ่งแยกการปกครองประเทศออกเป็น 2 พวก

มอบหัวเมืองภาคเหนือให้ขึ้นอยู่กับสมุหนายก (มหาคไทย) และมอบหัวเมืองภาคใต้ให้ขึ้นอยู่กับสมุหพระกลาโหม เพื่อจะให้อำนาจของสมุหนายกและสมุหพระกลาโหมคานกันอยู่ไม่ให้ฝ่ายไหนดีกว่ากัน พระองค์ก็จะทรงปลอดภัย

2. จัดตั้งทำเนียบขุนนางวังหน้า สมัยนั้นขุนหลวงสรศักดิ์เป็นวังหน้า เท่ากับวังหน้าได้ตั้งกรมทหารสำหรับป้องกันตัวเองขึ้น

หลักการเกณฑ์ทหาร

อำนาจในการเกณฑ์ทหารอยู่กับสมุหพระกลาโหม มาจนถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชา ให้แยกอำนาจการเกณฑ์ทหารออกไป 2 ภาค หัวเมืองภาคเหนือให้อยู่ในอำนาจของสมุหนายก และหัวเมืองภาคใต้อยู่ในอำนาจของสมุหพระกลาโหม

ชาวไทยทุกคนต้องเป็นทหาร แต่ได้มีข้อยกเว้นไว้ดังนี้ นักบวชทุกศาสนาไม่ต้องรับการเกณฑ์ ชาวต่างประเทศที่ไปมาค้าขายไม่ต้องเป็นทหาร แต่ต้องเสียเงินแทนค่าแรง ส่วนผู้ที่มิภุมิลาเนาในประเทศไทยจะสมัครเป็นทหารอาสาก็ได้ สำหรับลูกหลานต่างชาติที่

¹ คำเนียร เลชะกุล, ประวัติการเตรียมพลในกองทัพไทย, หน้า 29-30.

เกิดในแผ่นดินไทย ถือว่าเป็นคนไทย คนไทยที่เป็นทาส เป็นทหารไม่ได้ แต่จะต้องถูกเกณฑ์ใช้แรง

การลงทะเบียน เป็นหน้าที่ของชายไทยทุกคน ¹

ชายไทยอายุ 18 ปี จะต้องเข้าทะเบียนเป็นไพร่สมเพื่อให้มุลนายไค่ดีกอบรมและใช้สอย ปัจจุบันอาจเรียกว่ากองเกิน

ครั้นอายุไค่ 20 ปีบริบูรณ์ ปลดจากไพร่สมเป็นไพร่หลวง มีหน้าที่รับราชการแผ่นดินจนถึงอายุ 60 ปี เรียกว่ากองประจำการ ถ้าจะออกจากราชการก่อนอายุ 60 ปี ก็ต่อเมื่อมีบุตรส่งเข้ารับราชการ 3 คน ชายฉกรรจ์เหล่านี้จะต้องเข้าสังกัดอุยุกรมใดกรมหนึ่ง จะลอยตัวไม่ได้ ลูกหลานเหล่านี้ซึ่งสืบสกุลก็ตั้งอยู่ในกรมนั้น จะย้ายกรมใดก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาต เพื่อประโยชน์เวลาเมื่อมีการศึกสงครามจะไค่เรียกระดมคนไค่ทันทั่วที่รวมคนในวงราชการเป็นกองทัพหลวง และรวมคนในเมืองชั้นนอกเป็นเมืองละกองพลหรืออย่างอื่นตามกำลังของเมืองนั้น ๆ

เวลาประจำการ เรียกว่าเข้าเวร ² ปีละ 6 เดือน ต้องเอาเสบียงอาหารของตนมากินเอง เมื่อออกจากเข้าเวรก็กลับไปประกอบอาชีพของตนไค่ตามปกติ

การเสียเงินค่าราชการและเสียส่วย ในปลายสมัยอยุธยา³นี้ รัฐบาลต้องการเงินใช้จ่ายยิ่งกว่าตัวคนมาเข้าเวร จึงยอมอนุญาตให้ไพร่ซึ่งไม่ปรารถนาเข้าเวรเสียเงินค่าราชการ เหมือนอย่างจ้างคนแทนตัวไค่โดยคิดอัตราเดือนละ 6 บาทต่อปี นอกจากนี้ยังมีการผ่อนผันการเข้ารับราชการด้วยการเสียส่วยแทน วิธีนี้ใช้กับคนที่อยู่ห่างไกลมาก ๆ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ, หน้า 28-30.

² สมัยกรุงธนบุรี เวลาเข้าเวรลดลงเหลือ 4 เดือน สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เข้าเวรปีละ 3 เดือน.

จะเดินทางเข้ามารับราชการก็ลำบาก จึงเกณฑ์เอาสิ่งของที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นที่อยู่และทาง
 รัฐบาลประสงค์ เช่น ดินประสิว ฝิ่น บุหรี่ คิดเป็นราคาเงินให้เท่ากับที่ต้องเสียเป็นค่า
 ราชการ การเสียเงินค่าราชการหรือช่วยใช้ได้ในยามปกติเท่านั้น ถ้าเกิดสงครามพวก
 ชายไทยเหล่านี้ต้องกลับเข้ารับราชการทุกคน ¹

วิธีการเกณฑ์

การทำทะเบียนเพื่อให้ทราบกำลังทหารตั้งแต่ยามปกติอยู่ในความรับผิดชอบของ
 เจ้าเมือง ต่อมาได้นิคมพระสุรัสวดีเป็นผู้สำรวจบัญชีคัดคนเข้าทะเบียนไว้ ครั้นเวลาจะ
 ต้องการคนมากกว่าที่ประจำการอยู่ กรมพระสุรัสวดีจะเป็นผู้สั่งเกณฑ์ เจ้ากรม ปลัดกรม
 เจ้าหมื่น และนายหมวดของหน่วยนั้นก็ไปเที่ยวติดตามไพร่ของตนมารวมกันขึ้นเป็นหน่วย

การจัดหน่วยทหาร

การจัดหน่วยทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีอยู่ 2 ประเภท คือประเภทหน่วยทหาร
 จัดประจำกับประเภททหารนอกประจำการ

ประเภทหน่วยทหารจัดประจำมีอยู่น้อย ได้จัดประจำไว้เฉพาะจุดสำคัญ ๆ ที่อาจ
 จะต้องใช้กำลังทหารอย่างปัจจุบันเท่านั้น เช่น เมื่อเกิดกบฏหรือเกิดสงครามที่อาจจะเรียก
 กองทัพหัวเมืองมาช่วยไม่ทัน ส่วนใหญ่จะประจำที่ราชธานีเพื่ออารักขาพระเจ้าแผ่นดินและ
 ใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ ที่จัดไว้ในหัวเมือง ก็เพื่อป้องกันเมืองและตัวเจ้าเมือง

เฉพาะในราชธานีได้จัดหน่วยทหารประจำขึ้นเป็นกรม ตามความเหมาะสมในหน้าที่
 อารูช และเชื้อชาติของทหาร ²

¹ คำเนียร เดชะกุล, เรื่องเดิม, หน้า 34.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37-38.

พวกทหารไทย มี

กรมพระตำรวจ	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	} รวมเรียกว่า กรมพระตำรวจหลวง หรือเรียกว่า แปดตำรวจ
กรมพระตำรวจใน	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมพระตำรวจใหญ่	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมพระตำรวจนอก	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมเชนทอง	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมทวนทอง	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมสนมกลาง	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมสนมทหาร	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมพลพัน	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมหนายเล็อกหอก	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมรักษาพระองค์	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมทวนใน	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมช่างเรือ	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมแตร	ขวา-ซ้าย	รวม	2	กรม	
กรมคชบาล			1	กรม	
กรมอัครราช			1	กรม	
กรมช่างสิบหมู่			1	กรม	
กรมกลองชนะ			1	กรม	

พวกทหารต่างชาติ

ตั้งกล่าวแล้วว่าในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้สูญเสียชายไทยที่เป็นทหารไปมาก จนกระทั่งเกณฑ์ผู้ชายเข้ามารับราชการได้จำนวนไม่พอ สมเด็จพระเอกาทศรถจึงทรงต้องไขข่าวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นทหาร นอกจากนั้นยังได้เกิดอาวรุชใหม่ ๆ ขึ้นในต่างประเทศ จึงจำต้องหาอาวรุชเหล่านั้นมาใช้ พร้อมกับจ้างชาวต่างประเทศ

ใช้อาหารนั้นเป็น มาเป็นทหารเพื่อใช้อาหารนั้นควย กรมทหารต่างชาติเหล่านี้มักเรียกรวมๆ ว่า "กรมอาสา" รวม 7 กรม ควยกัน คือ

กรมคังทอง	ขวา-ซ้าย	(ชาวมอญ	รวม 2 กรม)
กรมอาทฆาต	ขวา-ซ้าย	(ชาวมอญ	รวม 2 กรม)
กรมดาบสองมือ		(ชาวมอญ	1 กรม)
กรมอาสาจาม		(ชาวจามป่า	1 กรม)
กรมอาสาญุ่น		(ชาวญุ่น	1 กรม)
กรมเกณฑ์หอกอย่างฝรั่ง		(ชาวฝรั่งเสศ	1 กรม)
กรมฝรั่งแมนปืน		(ชาวโปรตุเกส	1 กรม)

การบังคับบัญชา ¹

ในกรมหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วย

เจ้ากรม เป็นผู้บังคับบัญชา คบคุมทะเบียน และดูแลไม่ให้ไพรพลของตนขาดจำนวน

ปลัดกรม เป็นผู้ช่วยเจ้ากรม และแบ่งภาระเจ้ากรมมาทำในเรื่องช่วยรบและทรัพย์สินเงินทองของกรม

สมุหบัญชี ทำบัญชีพล

นายกอง นายหมวด (คือขุนและหมื่น) เป็นผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของไพรพล รองลงมาจากเจ้ากรมจะมีจำนวนมากพอควร

ไพรพล เป็นกำลังปฏิบัติการมีจำนวนไม่แน่นอนแล้วแต่ว่าจะเป็นกรมใหญ่หรือกรมน้อย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

นอกจากนี้ยังมีกรมนอกประเภทหนึ่ง คือ เจ้านายพระองค์ใดมีพระชนมายุมากพอสมควร สามารถจะทรงปฏิบัติราชการได้ และมีผู้คนเข้าฟังบุญมาก พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงตั้งขึ้นเป็น "กรม" โดยเจ้านายพระองค์นั้นจะทรงบังคับบัญชากรมเรียกว่า "ทรงกรม" มีการบังคับบัญชาภายในเช่นเดียวกับกรมธรรมดา มีหน้าที่เช่นเดียวกับกรมกองทหารทั้งปวง คือเมื่อเวลามีศึกสงคราม เจ้านายทรงกรมนั้น ๆ จะตองนำกำลังพลของพระองค์เขารวมในกองทัพด้วย กรมเหล่านี้ถือเป็นกรมชั่วคราว เพราะเมื่อเจ้านายสิ้นพระชนม์ก็ต้องยุบกรมนั้น นำไพร่พลไปสมทบชั้นอยู่กับกรมนั้น ๆ หรือโอนมาเป็นไพร่หลวง

กรมในบังคับบัญชาของเจ้านายนี้ มีการเลื่อนอันดับชั้นสูงตามเจ้านายของตนได้ดังนี้¹

กรมชั้นที่ 1	กรมพระ	เจ้ากรมมีบรรดาศักดิ์เป็น	"พระ"
กรมชั้นที่ 2	กรมหลวง	เจ้ากรมมีบรรดาศักดิ์เป็น	"หลวง"
กรมชั้นที่ 3	กรมขุน	เจ้ากรมมีบรรดาศักดิ์เป็น	"ขุน"
กรมชั้นที่ 4	กรมหมื่น	เจ้ากรมมีบรรดาศักดิ์เป็น	"หมื่น"

ประเภททหารนอกประจำการ อาจเรียกว่าทหารกองหนุน คือ ทหารประเภทที่ปลดจากหน่วย เมื่อรับราชการครบกำหนดแล้วอย่างหนึ่ง กับเลิกมารับการศึกและชั้นทะเบียนแล้ว แต่ยังไม่ตองเป็นทหารอีกอย่างหนึ่ง เมื่อมีการเรียกระดมพลหรือเกิดจลาจลหรือเกิดสงครามจะตองกลับมาเข้าหน่วย เรียกว่า "ทหารกองเกิน"

การจัดหน่วยเข้าเป็นกองทัพ

กองทัพสำหรับต่อสู้ศัตรูมีอยู่ 3 ชั้น คือ ตามเขตชั้นของการปกครอง คือ

¹ คำเนียร เลชะกุล, เรื่องเดิม, หน้า 40.

กองทัพในกรุง จัดเอากรมต่าง ๆ ในประเภททหารจัดประจำ รวมกับกรมที่จัด
จากทหารนอกประจำการ ซึ่งเป็นไพร่พลอยู่ตามกรมเจ้านายต่าง ๆ จัดขึ้นเป็น 1 กองทัพ
เรียกว่า "ทัพหลวง" ในโอกาสเดียวกัน วังหน้า หรือ พระมหาอุปราชจะจัดไพร่พลในบังคับ
บัญชาขึ้นอีกเป็นทัพหนึ่ง เรียกว่า "ทัพหน้า" 1

กองทัพหัวเมือง เรียกระดมทหารนอกประจำการมาเข้ากรมกองทัพตั้งไว้เป็นโครง
ในยามปกติ ผู้สมุหค่ายกำลังทหารจัดประจำที่อยู่กับเจ้าเมือง รวมขึ้นเป็นกองทัพ เจ้าเมือง
จะดำรงตำแหน่งแม่ทัพเอง. คอยปฏิบัติตามคำสั่งจอมทัพจากในกรุง

กองทัพประเทศราช ในการทำสงครามใหญ่หรือสงครามยักเยื้อง พระเจ้าแผ่นดิน
อาจทรงเรียกกองทัพจากเมืองขึ้นมาสมทบในการทำสงครามด้วยก็ได้

ในการบังคับบัญชากองทัพ ถ้ามีใครมอบหมายให้ใครเป็นแม่ทัพใหญ่แล้ว พระ-
เจ้าแผ่นดินจะทรงดำรงตำแหน่งแม่ทัพใหญ่ของกองทัพหลวงหรือกองทัพในกรุง แต่ถ่าในการ
สงครามคราวนั้น มีหลายกองทัพแบ่งหน้าที่ปฏิบัติงานหลายด้านแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรง
ดำรงตำแหน่งจอมทัพของหมู่กองทัพของชาติ ทรงบัญชาการรบทั่วทุกด้าน

เจ้าหน้าที่ช่วยเหลืองานในก้านต่าง ๆ เป็นแผนก ๆ ตามสายงานบังคับบัญชา
มีดังนี้ 2

แผนกพล แผนกเรือ แผนกคำหนัก และแผนกเครื่องสรรพาวุธ ขึ้นอยู่กับสมุห-
พระกลาโหม

แผนกพล, แผนกช่าง แผนกม้า และแผนกทาง ขึ้นอยู่กับสมุหนายก (มหาดไทย)

1 ในรัชกาลที่ 1 แห่งรัตนโกสินทร์ได้จัด "ทัพหลัง" ขึ้นจากไพร่พลของกรมวังหลัง
อีกทัพหนึ่ง

2 คำเนียร เลอะกุล, เรื่องเดิม, หน้า 41.

การแต่งกาย¹

ทหารไทยสมัยนั้นไม่มีใครจะสวมเสื้อ ต่อเมื่อมีงานพิธีใหญ่ ๆ จึงจะสวมเสื้อแบบเสื้อเป็นแบบคอกลม แขนแคศอก ในเวลารบอาจไม่สวมเสื้อ หากสวมบ้างก็เป็นแบบเสื้อยันต์แบบเสื้อกั๊ก ส่วนกางเกงนั้นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นการปล่อยผ้านุ่งที่ถักไว้อย่างแบบ "ซีกเขมร" ปล่อยให้ตกลงมาจนถึงหน้าแข้งแทนกางเกง เรียก "นุ่งโจงกระเบน" ส่วนหมวกนั้นใช้กันหลายแบบ บางทีนิยมโพกผ้าหรือสวมมงกุฎต่าง ๆ รองเท้านั้นจะมีใช้กันแต่นายทหารผู้ใหญ่ ไม่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทหารทั่วไป มีก็ใช้ ไม่มีก็ไม่ใช่

หลักการจัดการทหารบกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2393)

การจัดการทหารบกของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ยึดหลักและวิธีการตลอดจนระเบียบแบบแผนการปฏิบัติตามรูปแบบการทหารในสมัยศรีอยุธยา ลักษณะอย่างนี้ยังคงใช้เป็นหลักมาจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 5 แห่งรัตนโกสินทร์² คือ ยึดเอาระบบการเกณฑ์แรงงานคนเข้ามารับใช้ในราชการ ทั้งกิจการพลเรือนและการทหาร และกิจการพลเรือนและการทหารของไทยแต่โบราณแยกออกจากกันไม่ได้เด็ดขาด ในยามสงบทุกคนเป็นพลเรือน ยกเว้นกองทหารประจำการตามกรมกองต่าง ๆ เพียงเล็กน้อยตามความจำเป็น ซึ่งได้จากการเกณฑ์ไพร่หลวงเข้ารับราชการตามกำหนดเวลาสับเปลี่ยนกันไป ยังไม่มีการตั้งกองทัพประจำการ (Standing Army) และไม่มีการแยกออกเป็นทหารบกทหารเรือ หรือเหล่าทัพอย่างทุกวันนี้ เมื่อเกิดศึกสงครามชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหารทั้งนี้ เนื่องจากในสมัยก่อนไทยยังมีกำลังคนน้อย กำลังคนจึงเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะช่วยพัฒนาประเทศให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจด้วย ดังนั้นในยามสงบก็ใช้

¹ เรื่องเครื่องแบบ, สารานุกรมไทย ตอนที่ 104.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ, หน้า 26.

กำลังคนช่วยฐานะทางบ้านเศรษฐกิจ และกะเกณฑ์กำลังคนไปไต่ป้องกันบ้านเมืองยามเกิดศึกสงคราม ตัวข้าราชการทหารและพลเรือนไม่ว่าจะอยู่กรมกองใด ต่างก็มีได้มีการฝึกหัดที่แตกต่างกันไปเท่าใดนัก จึงมิได้มีการแยกเหล่าทัพหรือหน้าที่ออกจากกันโดยเด็ดขาด ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสไว้ว่า

...เพราะผู้คนที่ใช่ฝ่ายทหารก็ดี พลเรือนก็ดี ไม่มีวิธีฝึกหัดอันใดวิเศษกว่ากัน ก็เป็นอันใช้ไต่เท่ากัน ครั้นเมื่อมีการทัพศึกต่างประเทศมาเข้ายึดพระนคร ซึ่งไม่เป็นหัวเมืองขึ้นฝ่ายใด หรือจะยกไปปราบปรามประเทศใดซึ่งมิได้เป็นพระราชอาณาเขต ท้องการนายทัพนายกองและไพร่พลมาก ก็ต้องใช้รวมกันทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน การที่แบ่งหน้าที่ฝ่ายทหารพลเรือนก็เป็นอันสูญไป คงอยู่แต่ชื่อ... 1

ตัวอย่างเมื่อคราวยกกองทัพไปปราบฮ่อ ใน พ.ศ. 2418 ตัวแม่ทัพคือเจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุญยรัตพันธุ์) เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีราชวัง (เพ็ง เพ็ญสกุล) เป็นข้าราชการตำแหน่งฝ่ายพลเรือน พวกนายทัพนายกองและไพร่พลก็รวมกันทั้งกรมฝ่ายทหารและกรมฝ่ายพลเรือน มิได้เกณฑ์แต่กรมฝ่ายทหารฝ่ายเดียว เห็นได้ชัดว่าหลักเดิมถือว่าบรรดาคนทั้งหลายต้องเป็นทหารด้วยกันทั้งหมด 2 แต่เพื่อความสะดวกในการเกณฑ์กำลังและการจัดทัพ จึงต้องมีการจัดตั้งกรมกองต่าง ๆ ขึ้น มีหน้าที่รับผิดชอบควบคุมดูแลกำลังคนและกิจการงานในหน้าที่ของตน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนการปรับปรุงกิจการทหารบกครั้งใหญ่ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้จัดแบ่งกำลังทหาร ออกเป็นกรมใหญ่ ๆ หลายกรม และแยกย้าย

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้มเอกสาร ร.5 บ. 1.4/5 "พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนการปกครอง จศ. 1247" มกราคม รศ. 104).

2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรปักษ์, เรื่องเดิม, หน้า 38.

กันขึ้นอยู่กับความปกครองบังคับบัญชาของสมุหพระกลาโหมและสมุหนายก หรือขึ้นอยู่กับเจ้านาย บางพระองค์โดยตรง เช่น กรมล้อมพระราชวัง กรมแสงปืนใหญ่ กรมม้า - กรมช่าง ขึ้น อยู่ใต้อำนาจบังคับบัญชาของสมุหนายก กรมอาสาแปดเหล่า กรมอาสาหกเหล่า ขึ้นอยู่ใต้อำนาจ บังบัญชาของสมุหพระกลาโหม ส่วนกรมทหารรักษาพระองค์ทั้งปวง เช่น กรมพระตำราวจหน้า แแปด กรมพลพัน ขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดิน ที่กล่าวมานี้เป็นกรมกองทหารที่ประจำอยู่ใน กรุงเทพฯ

ตําานกรมกองทหารหัวเมืองก็ขึ้นตรงต่อเจ้าเมืองกรมการเมืองนั้น ๆ ซึ่งจะมีตำแหน่งเป็นแม่ทัพนายกองด้วยเช่นกันในยามมีศึกสงคราม เช่นเกี่ยวกับการจัดการทหารสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น กําดังทหารหัวเมืองภาคเหนือจึงขึ้นอยู่กับสมุหนายก ทหารในหัวเมืองภาคใต้ขึ้นอยู่กับสมุหพระกลาโหม และทหารในหัวเมืองชายทะเลตะวันออกขึ้นอยู่กับเจ้าพระยาพระคลัง การจัดให้ทหารหัวเมืองชายทะเลตะวันออกไปให้เจ้าพระยาพระคลังนั้น เป็นการจัดใหม่ เพราะเจ้าพระยาพระคลังสมัยนั้นมีความชอบมากและมีอิทธิพลมาก จึงแบ่งให้ปกครองหัวเมืองชายทะเลดังกล่าว

ในรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการฝึกทหารรักษาพระองค์ตามแบบฝรั่งอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ถูกไปถึง 135 ปี ที่สมเด็จพระเพทราชาให้กองทหารบกฝรั่งเศษ กลับประเทศไป ทั้งนี้ เป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทอดพระเนตรเห็นตัวอย่างจากทหาร "ซีปอย" (Sepoy) ซึ่งเป็นทหารชาวอินเดีย 30 คน อยู่ในบังคับบัญชาของร้อยโท รัสเซลฟอร์ด (Rutherford) เขามากรุงเทพฯ ๑ กับ ดร.จอห์น ครอว์ฟอร์ด (Dr. John Crawford) ทูตอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2365 ¹ ทหารซีปอยเหล่านี้แต่งกาย

¹ ประวัติกิจการทหารสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผ่นดินทหาร, 2510) บรรณการในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอกพระยาคำเจ็องรณภพ (ศักดิ์ บัณฑิต) และฉายนภิกษุพนางสาวเพ็ญ บัณฑิต ณ วัดเทพศิรินทราวาส 27 มีนาคม 2510, หน้า 23.

รักุม ทาทางแข็งแรงก็ พระองค์จึงโปรดเกล้า ๆ ให้ทหารรักษาพระราชฐานแต่งตัวและ
ฝึกเลียนแบบนั้นบ้าง แต่ใครเป็นผู้ฝึกและมีทหารรับการฝึกเท่าใดยังคงคนไม่พบหลักฐาน แต่
เป็นที่ทราบกันว่า ทหารที่แต่งกายและฝึกแบบใหม่นี้เรียกว่า "ทหารซิปวย" มีหน้าที่รักษา
พระราชฐานอย่างเดียว

การจัดการทหารบกในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้กระทำอย่างไม่ประมาณ ได้เกณฑ์ผู้คน
เขาประจำการ ก็มีพระราชกำหนดศักราชรัชกาลที่ 2¹ ให้สักเลข 2 ใหม่หมดทั้งกรุง-
เทพฯ และหัวเมืองไกลไกล และหาอาวูชไว้ให้พร้อมเพรียง พระองค์ทรงพระราชดำริ
ว่ากองทัพที่ยังขาดปืนใหญ่และปืนเล็กอีกมาก จึงมีพระราชประสงค์จะจัดหาปืนใหญ่และเล็ก
ใหญ่กองทัพกโดยด่วน เพราะขณะนั้นเหตุการณ์ในประเทศต่าง ๆ รวมประเทศไทยกำลัง
อยู่ในสภาพที่อลเวงทั้งการทหารและการเมือง พระองค์ทรงวางวิธีการจัดหาอาวูชด้วย
การสั่งให้พอลคาตางประเทศหาซื้อส่งเข้ามา หรือหากเรือสินค้ามาเข้ามาจอดในท่า
ประเทศไทย รัฐบาลไทยมีกฎหมายบังคับที่จะจัดซื้อปืนและกระสุนดินดำที่เรือลำนั้นบรรทุก
เข้ามาขายเพียงผู้เดียว ในครั้งนั้นมี กาลส มนต์แวนต์ ลีลไวร์ ทูตโปรตุเกสมาจากเมือง
มาเก๊า เขามาเจริญพระราชไมตรี ก็โปรดให้เขาเผออย่างพอลคาตางประเทศ ให้พระยา
สุริวงษมนตรีเป็นผู้ต้อนรับ ตลอดจนมีจดหมายตอบเจ้าเมืองมาเก๊า ขอให้ช่วยจัดซื้อปืน
คาบศิลาให้ ทางเมืองมาเก๊าไคมอบปืนคาบศิลา 500 กระบอก ๆ ละ 8 เหยียน มากับ
หลวงฤทธิสำแดงที่ออกไปค้าขาย การที่มีพระราชประสงค์จะซื้อปืนจึงเป็นเหตุให้เมือง

¹ สมเด็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์ไท, 2459), หน้า 47.

² การสักเลขหมายหมู่ตามประเพณีแต่ก่อนมาใช้สักที่แขน ถ้ารัชกาลก่อนสักตรง
แขนข้างท้องมือ รัชกาลต่อมาสักตรงแขนข้างหลังมือ รัชกาลต่อไปก็กลับไปสักข้างท้องมือ
อีก บุคคลที่รับราชการอยู่หลายรัชกาลก็จะมีรอยสักอยู่หลายแห่งด้วยกัน

ต่าง ๆ เอาเป็นมาถวายเป็นบรรณาการเนื่อง ๆ เพราะการนำเข้ามาถวายโดยตรงนั้น นอกจากผู้ถวายจะได้รับสินค้าตอบแทนจนคุ้มราคาก็แล้ว ยังได้รับสิทธิให้จำหน่ายสินค้าอื่น ๆ ในประเทศไทยได้สะดวกอีก บางครั้งถ้าพอพระทัยมากก็อาจจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ด้วย จึงมีผู้นำเอาเป็นมาถวายในรัชกาลที่ 2 มาก ดังใน พ.ศ. 2364 พ่อค้าชาวอเมริกันคนหนึ่ง ชื่อ กัปตันแฮน นำสินค้าเข้ามาขายที่กรุงเทพฯ เมื่อทราบว่าไทยกำลังต้องการปืน จึงได้ถวายปืนคาบศิลาถึง 500 กระบอก ต่อมาไม่นานก็ได้้นำปืนเข้ามาถวายอีกจำนวนหนึ่ง จึงทรงโปรดปรานกัปตันแฮนมาก ได้โปรดเกล้า ๆ ตั้งให้กัปตันแฮนเป็น "หลวงภักดีราช" พระราชทานถาดหมากและคนโทกาไหลเป็นเครื่องยศ กับพระราชทานสิ่งของตอบแทนจนคุ้มกับราคาก็แล้ว ทั้งได้ยกเงินภาษีจึงกอบพระราชทานให้อีกด้วย¹

ครั้นมาถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การจัดการเตรียมพลและโครงสร้างของกองทัพไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากรัชกาลก่อน ๆ การศึกในรัชกาลนี้ก็มีการยกทัพรบปราบเมืองญวนเพื่อช่วยยกฐานะประเทศเขมรให้พ้นจากการเป็นประเทศราชของเมืองญวน ซึ่งไทยได้เสียไพร่พลทหารมาก กับปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์และปราบกบฏปัตตานี ส่วนการรบกับพม่าซึ่งยึดเยื้อมาถึงรัชกาลที่ 2 นั้น ได้เลิกไปเพราะพม่ามีเรื่องกับอังกฤษแทน และพระองค์ทรงระแวงว่าอังกฤษจะมาหาเรื่องพิพาทกับไทย จึงได้ทรงเร่งสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ สร้างป้อมปราการไว้รักษาปากน้ำที่สำคัญทุกปากน้ำ จัดทหารราบและทหารปืนใหญ่ขึ้น ทูตอังกฤษชื่อ เซอร์ เชมส์ บรูก เข้ามายังกรุงเทพฯ เมื่อ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2393 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดให้เขาเฝ้า อาจเพราะกำลังทรงพระประชวร การเจรจาสัมพันธไมตรีกับไทยไม่ได้ผลจึงกลับไปเมื่อ 28 กันยายน 2393 ได้บันทึกไว้ในสมุดว่า

¹ ประวัติกิจการทหารสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 23-24.

...ในวันที่ 22 คณะทูตก็ลงเรือไทยหลายลำเดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ ที่ปากลัด ชาวพเจ้าสังเกตเห็นว่าฝ่ายไทยโคตรเตรียมการต้อนรับเราอย่าง เป็นศัตรูที่เคียว กล่าวคือ มีไชเหล็กซึ่งขวางแม่น้ำไว้ และตั้ง 2 ฝั่ง ทั้งฝั่ง และที่ปากน้ำ มีป้อมปราการสร้างขึ้นไว้เป็นอันมาก ในป้อมเหล่านั้นก็มีปืนใหญ่ ประจำอยู่อย่างน้อยก็ 200 กระบอก พร้อมทั้งทหารอีกหลายพันคน...¹

สำหรับการจัดทหารปืนใหญ่ ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์² ทรงฝึกพวกญวนที่นับถือศาสนาคริสต์ตั้งที่อพยพมาสาวามักคีขึ้นเป็นพลประจำ และกำหนดให้มี หน้าที่ประจำป้อม ในการฝึกนี้ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ได้ทรงแปลตำราทหารปืนใหญ่ ภาษาอังกฤษมาใช้เป็นหลักฐานเล่มหนึ่งเรียกว่า "ตำราปืนใหญ่โบราณ"

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้ฝึกพวก อาสามอญเป็นทหารปืนเล็ก และทรงจัดทหารเข้าประจำป้อมที่สมุทรปราการในบังคับบัญชา ของพระยาศรีสุริยวงศ์ ส่วนทหารรักษาพระองค์ก็ยังคงใช้ทหารซึ่งยุบตลอดรัชกาล

อำนาจในการปกครองบังคับบัญชาทหาร

อำนาจในการปกครองบังคับบัญชาทหารในสมัยก่อน อาจกล่าวได้ว่ามิได้มีการ มอบอำนาจสิทธิขาดในการบังคับบัญชาทหารให้อยู่ในมือผู้ใดหรือกรมหนึ่งกรมใดโดยเฉพาะ แต่พระมหากษัตริย์ทรงกระจายอำนาจสิทธิขาดการบังคับบัญชาทหารให้แก่กรมกองต่าง ๆ มากมายน้อยบ้าง ผู้บังคับบัญชาแต่ละคนต่างก็มีอำนาจเต็มทั้งในการที่จะทำกิจการงานใด ๆ ภายในกรมกองในอำนาจปกครองของตนตามที่เห็นสมควร และต่างก็ขึ้นตรงต่อองค์พระ-

¹ ขจร สุขพานิช "เอกสารการทูตเกี่ยวกับเซอร์ เอมส์ บรุก" ข้อมูลประวัติ-
ศาสตร์ : สมัยบางกอก (พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมนักคณาจารย์แห่งประเทศไทย,
2518) หน้า 146.

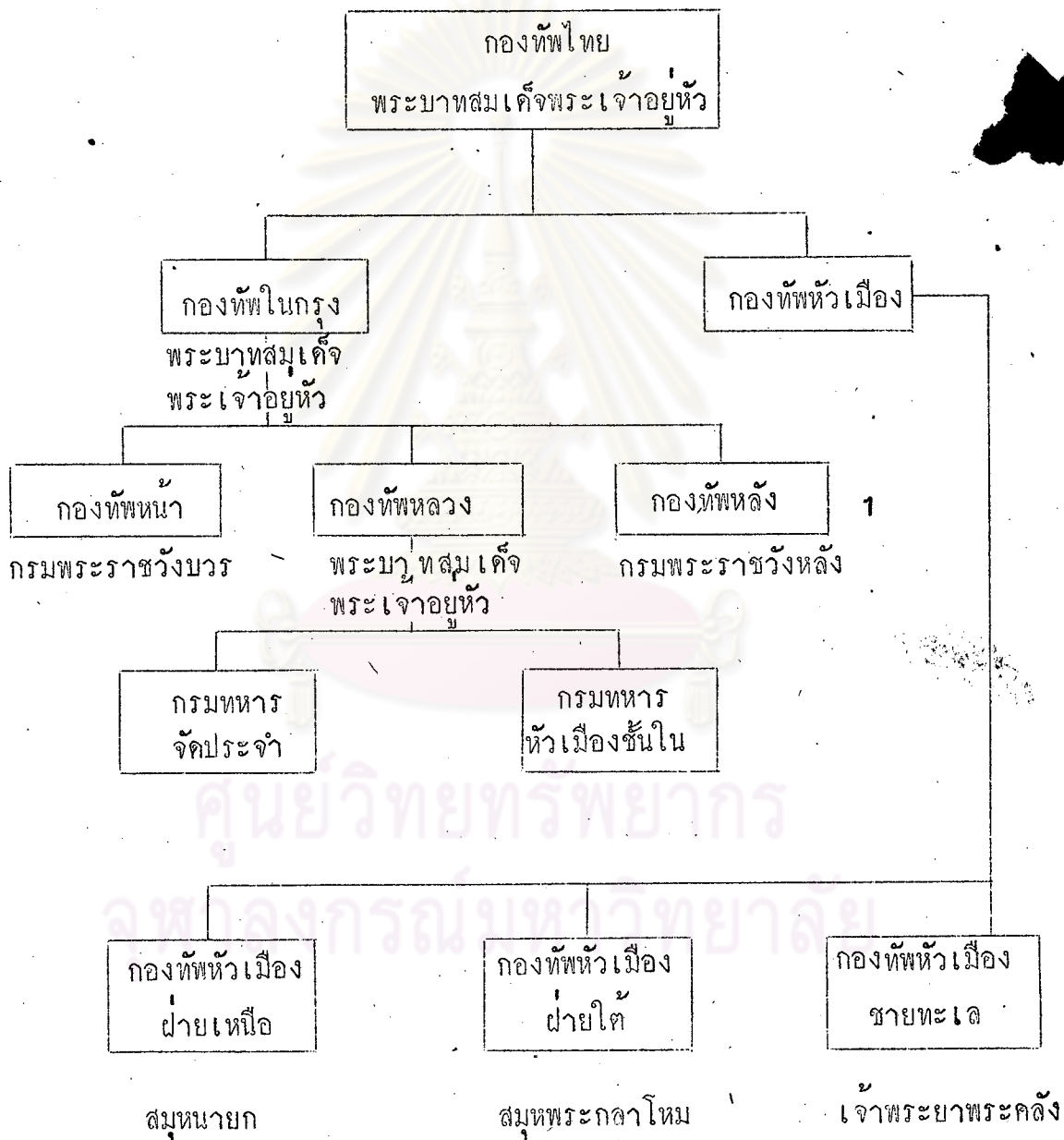
² พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว.

มหากษัตริย์ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าความอ่อนแอหรือเข้มแข็งของประเทศขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์พระมหากษัตริย์ ถ้าพระมหากษัตริย์องค์ใดอ่อนแอ ก็มักจะเกิดความไม่สงบขึ้นภายในบ้านเมืองหรือเกิดศึกติดเมือง ถ้าพระมหากษัตริย์ไทยองค์ใดเข้มแข็ง มีผู้จงรักภักดีมาก บ้านเมืองก็เป็นสุข ทั้งนี้เนื่องจากในทางปฏิบัติพระมหากษัตริย์มิได้ทรงมีพระราชอำนาจเป็นล้นพนักดังเช่นที่กล่าวกันไว้ มีข้อจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อยู่หลายประการ เช่น วังหน้า ขุนนางผู้ใหญ่ ดังนั้นอำนาจในการบังคับบัญชาทหารหรือไพร่พล จึงขึ้นอยู่กับความภักดีของเจ้านายและข้าราชการเหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ ที่กล่าวมานี้หมายถึงอำนาจในการปกครองบังคับบัญชาในเขตราชธานี และหัวเมืองชั้นใน ยิ่งในเขตหัวเมืองชั้นนอก อำนาจของพระมหากษัตริย์ยิ่งน้อยลงกว่าเดิม เพราะการสื่อสารคมนาคมในสมัยก่อนยังไม่เจริญ การจะควบคุมใต้อำนาจขึ้นอยู่กับความจงรักภักดีของหัวเมืองนั้น ๆ แต่เพียงอย่างเดียว พระมหากษัตริย์จะทรงทราบได้ก็เป็นตอนที่เมืองเหล่านั้นส่งเครื่องราชบรรณาการและกำลังคนมาช่วยราชการ ยิ่งตามชายเขตที่ถือเป็นเมืองประเทศราช มีเจ้านายของเขาเองปกครองพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ยิ่งน้อยลงไป นอกจากนี้เมื่อรู้ว่าแข็งเมืองก็ส่งกองทัพไปปราบ

เหตุที่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มิได้มีมากตามที่ควร เนื่องจากลักษณะการปกครองของสังคมไทยในสมัยนั้นมีลักษณะของการกระจายอำนาจทั้งทางการปกครองและการทหารซึ่งแยกกันไม่ออก ในยามปกติมิใช่เป็นเวลาศึกสงครามก็ไม่มีราชการที่จำเป็นในด้านการทหาร ไพร่หรือชายฉกรรจ์ถูกเกณฑ์แรงงานเพียงให้ทำการโยธาตามแต่ที่จะมีงานให้ทำเป็นครั้งเป็นคราว แล้วก็เกณฑ์เข้ามาเพียงเพื่อให้ฝึกราชการให้รู้หน้าที่การงาน ด้วยการส่งไปอยู่ตามบ้านเจ้านายหรือขุนนางซึ่งเป็นเจากรม ปลัดกรมที่ตนสังกัดอยู่ กรมไหนมีอำนาจในการปกครองบังคับบัญชามาก กรมนั้นก็มีความเข้มแข็งเป็นที่ยำเกรงแก่คนทั้งหลาย แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์เองจะทรงทำอะไรก็ต้องฟังความคิดเห็นของเจากรมนั้น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ อำนาจของวังหน้าและขุนนางมีมากขึ้นเรื่อย ๆ จนพระมหากษัตริย์เกือบจะไม่มีพระราชอำนาจที่แท้จริงเลย จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้องมีการปรับปรุงกิจการทหารใหม่ในรัชกาลต่อ ๆ มา

แผนภูมิการจัดกองทัพไทยแบบโบราณ
ก่อนการปรับปรุงให้เป็นแบบตะวันตก

1 กองทัพหลังมีในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สรุปและวิเคราะห์

หลักการจัดการอาหารและวิธีการจัดปกครองบังคับบัญชาทหารไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เป็นการจัดการทหารบก ถือว่าพลเมืองชายทุกคน ต้องมีหน้าที่เป็นทหาร มีสังกัดหมู่เหล่าตามสังกัดของหัวหน้าครอบครัว การปกครองบังคับบัญชาก็เป็นแบบทหาร หน้าที่พลเรือนถือว่าฝากไว้ในทหารทำเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า ชนชาติไทยนั้นถือเป็นธรรมเนียมมานานแล้วว่า การทหารเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เป็นหลักของประเทศ แต่ที่เราไม่ใคร่ใคร่รู้สึกว่าการทหารเป็นหลักในการปกครองประเทศ เพราะแต่เดิมไม่มีการจัดตั้งกองทัพประจำการ เนื่องจากกำลังคนยังน้อยและต้องพัฒนาประเทศด้านอื่น ๆ อีก ความแตกต่างที่จะเห็นได้ชัดระหว่างทหารกับพลเรือนเกือบจะไม่มีเลย ยามสงครามกำลังคนเหล่านี้ก็ประกอบอาชีพเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ยามสงครามกำลังคนก็มาเป็นกำลังทหารต่อสู้ชาติ สร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติ การเกณฑ์กำลังคนเข้ามาเป็นกองทัพทำได้ยาก แต่ประเทศไทยได้มีหลักการจัดกองทัพอย่างมีระเบียบแบบแผนมาแต่สมัยก่อนแล้ว และได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ ในการตระเตรียมกำลังคน กำลังอาวุธ และรูปแบบกองทัพ ด้านกำลังอาวุธก็มีวิวัฒนาการตั้งแต่ทหารใช้อาวุธประชิดตัวและต้อนนำอาวุธของตนเองมาเข้ากองทัพ จนกระทั่งในกองทัพจัดอาวุธปืนเล็กปืนใหญ่ เป็นของรัฐบาลเอง การบังคับบัญชาทหารได้ตั้งขึ้นเป็นกรมกองในตอนหลัง และผู้ที่มียอำนาจปกครองบังคับบัญชากำลังคนหรือทหารก็ย่อมจะเป็นผู้มีอำนาจด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย